

סימן י"א

אילם בעדות (ה ע"א)**א. הצגת הסוגיא**

תנן (ט ע"א):

המביא גט ממדינת הים, ואינו יכול לומר בפ"נ ובפ"נ, אם יש עליו עדים - יתקיים בחותמיו. אחד גיטי נשים ואחד שחרורי עבדים שוו למוליך ולמביא, וזו אחת מן הדרכים ששוו גיטי נשים לשחרורי עבדים.

ובגמרא שם איתא:

מאי אינו יכול לומר? אילימא חרש, חרש בר אתויי גיטא הוא? והתנן: הכל כשרין להביא את הגט, חוץ מחרש שוטה וקטן! אמר רב יוסף: הכא במאי עסקינן - כגון שנתנו לה כשהוא פיקח, ולא הספיק לומר בפני נכתב ובפני נחתם עד שנתחרש.

מבואר, שחרש אינו יכול להביא את הגט. ולקמן (כג ע"א) הגמרא מבארת שהטעם לכך הוא, מפני שאינו בר-דעת.

סוגיא זו מופיעה, ככתבה וכלשונה, בדף ד ע"ב-ה ע"א. הגמרא שם מקשה ממשנה זו על שיטת רבה, הסובר שהצורך באמירת בפ"נ ובפ"נ הוא משום שאין בקיאתן לשמה; במשנה איתא ש"יתקיים בחותמיו", ובשלמא לשיטת רבא שהבעיה בהבאת הגט ממדינת הים היא שאין עדים המצויים לקיים את הגט - קיום חותמות יועיל כדי לפתור את הבעיה. אך לרבה - כיצד קיום חותמות פותר את בעיית 'לשמה'? ומתרצת הגמ', שבמשנה זו מדובר "לאחר שלמדו".

ב. ביאור דברי התוספות ע"פ מהר"ם

תוספות (ה ע"א) כתבו בזה"ל:

אילימא חרש - ולא בעי למימר "כגון אלם" או שלא ראה כתיבת הגט, דא"כ הוה ליה למימר "ולא אמר".

תוספות מקשים, מדוע רב יוסף נצרך להעמיד את מש"כ במשנה "אינו יכול לומר בפ"נ ובפ"נ", במקרה מורכב – שנתנו לה כשהוא פיקח, ולא הספיק לומר בפני נכתב ובפני נחתם עד שנתחרש. הרי ניתן להעמיד באופן פשוט שמדובר שהוא אילם או שלא ראה כתיבת הגט, ולכן "אינו יכול לומר"?!?

ומתרצים, שאם היה מדובר במקרים אלו, היה לה למשנה לומר "ולא אמר" ולא "ואינו יכול לומר". סתמו ולא פירשו מה ההבדל בין הלשוניות הללו.

והאריכו המפרשים לבאר כוונת התוס', בין בקושייתם ובין בתירוצם.

המהר"ם ביאר את סברת התוס' לחלק בין "אינו יכול לומר" ובין "ולא אמר", שכאשר כתוב "אינו יכול" המשמעות היא שעתה אינו יכול, אך קודם לכן היה יכול. ולכן, באילם או במי שלא ראה כתיבת הגט לא שייך לומר לשון זו, משום שהם מעולם לא יכלו להעיד על כתיבת הגט וחתימתו. וממילא, אם היה מדובר באילם וכדו' – המשנה היתה צריכה לכתוב "ולא אמר".

והוסיף המהר"ם, שלפי זה הגמ' יכלה לדחות את הקושיא "אילימא חרש" בנימוק זה – "ולא אמר מיבעי ליה". אלא דעדיפא מיניה הקשטה, שחרש אינו בר איתויי גיטא כלל.

ג. ביאור דברי התוספות ע"פ מהר"ם שיף ורש"ש

אולם, **המהר"ם שיף והרש"ש** ביארו דברי תוס' באופן שונה. ותורף דבריהם הוא, שבאילם לא שייך לומר "אינו יכול", מפני שמשמעות מילים אלו היה שאין לו יכולת כלל להעביר את המסר שהגט נכתב ונחתם בפניו, אך אילם יכול לכתוב את עדותו (שהגט נכתב ונחתם בפניו), ולכן אם היה מדובר באילם, היה צריך להיות כתוב "ולא אמר".

והרש"ש סיים וכתב: "ודברי מהר"ם בזה דחוקים". ולא ביאר כוונתו.

ונראה, שהרש"ש ומהר"ם שיף חולקים על פירוש המהר"ם משתי סיבות:

- א. מניין לו למהר"ם שיש חילוק כזה בין הלשוניות, ש"אינו יכול" משמע בהווה ולא בעבר, ו"לא אמר" היינו אף בעבר. אדרבה, הרי בכמה מקומות מציינו שלשון "אינו יכול" מבטאת אי-יכולת כללית, ולא דווקא בהווה.
- ב. יש להקשות על פירוש מהר"ם קושיא חזקה: לפי דבריו, מדוע לא מעמידים את משנתנו כשנתנו לה כשהוא פיתח (כלומר: מדבר), ולא הספיק לומר בפ"נ ובפ"נ עד שנשתתק. וע"י אוקימתא זו נרוויח כמה רווחים: א. כך לא תהיה קושיא על

שיטת רבה, מפני שאילם הוא בר-דעת ויכול לכתוב שהגט נכתב ונחתם בפניו לשמה (כשיטת רבה), וממילא אין כלל בעיית לשמה (ולקמן נרחיב בענין זה). וכעין זה כתב המהרש"א בביאור קושיית תוס'¹. ב. הלשון "אינו יכול" תהיה מובנת שפיר (אליבא דמהר"ם), שאף בפיתח ונשתתק שייך לומר ש"אינו יכול" – היינו שכיום אינו יכול אך בעבר יכול היה לומר.

ושו"ר בחידושי רע"א שהקשה על דברי מהרש"א בסוגיא מדוע הגמ' לא מעמידה ב"פיתח ונשתתק", יעו"ש. ונראה, שאף הוא הבין כדעת מהר"ם שיש לחלק בין "אינו יכול" ובין "ולא אמר" באופן זה, ש"אינו יכול" היינו בהווה, ו"לא אמר" הכוונה לעולם, ולכן הקשה כך. אך לפי דברי מהר"ם שיף ורש"ש לא קשיא מידי.

ד. תירוצים אחרים לקושיית התוס'

בתוס' הרא"ש תירץ קושיית תוס' באופן אחר, וז"ל:

אילימא חרש וכו' – ולא בעי למימר כגון שלא ראה הכתיבה דא"כ הוה ליה למימר ולא אמר בפני נכתב, ולא בעי נמי לאוקומי באלם, דמשמע ליה לרב יוסף דליכא שום חידוש באלם, אבל בחרש, קמשמע לן דלא גזרינן פקח ונתחרש אטו חרש מעיקרו.

כלומר, הוא מתרץ שא"א להעמיד את המשנה באילם, מפני שאין זה כ"כ חידוש, משא"כ בפיקח ונתחרש יש רבותא, שאינו דומה לחרש גמור שאינו בר-דעת כלל ואינו יכול להביא את הגט².

הרמב"ן והריטב"א (לקמן ט ע"א) וכן הר"ן (ג ע"א מדפי הר"ף, ד"ה "מאי") תירצו שאי אפשר להעמיד באילם מפני שהוא יכול לכתוב שהגט נכתב לשמה, אע"פ שאינו יכול לומר. וקל וחומר מעדות אשה, שהיא כשרה לומר שמת בעלה, וכל שכן בנידון דידן, ש"גופו של גט מוכיח עלי".

גם המהרש"א כתב סברא זו, וביאר שאין כאן בעיה של "מפי כתבם" (גיטין עא ע"א ועוד), מכיון שאין זה דומה לגדר של עדות, ובלשונו: "דאי הוה מתוקמא שפיר באלם הוה ניחא גם לרבה, כיון דהוא בר-דעת – גם אם לא יאמר דנכתב לשמה – יכול

¹ ע"ש שכתב עפ"ז ליישב את קושיית הרשב"א בחידושו ד"ה "לרבא", שהקשה למה לי לאתויי הכא את האוקימתא של רב יוסף לקמן ט ע"א, הרי מגופה דמתני' קשה על שיטת רבה מדוע מועיל קיום חותמות עבור בעיית לשמה! ? אלא, שאם באמת המשנה היתה מדברת באילם – לא היה קשה לרבה, מפני שהאילם בר-דעת ויכול לכתוב שנכתב ונחתם לשמה. ולכן חשוב לגמ' לברר במה מדובר במשנה, כדי שהקושיא תהיה אכן קשה על רבה.

² וכתירוץ זה תירץ גם הרש"ש, וכך ביאר בדברי תוס' עצמם, על סמך המבואר בגמ' לקמן (ה ע"א), ע"ש.

לכתוב בכתב דנכתב לשמה, אבל משום קיום כיון דקיום שטרות עדות מקרי...³.

ונראה להוסיף, שהרי אמירת בפנ"נ היא תקנתא דרבנן, כדאיתא בריש פירקין (ב ע"ב), ובפרט לפי שיטת התוס' (שם ד"ה "לפי" השני, וכן ג ע"א ד"ה "חד") שאין כאן אלא חשש לעז בעלמא. וכבר כתב הקצה"ח (סי' כח סק"ו) דבמידי דרבנן הכשירו "מפי כתבם".

עכ"פ, מדברי התוס' משמע, שאם אילם היה מביא את הגט – הגט היה כשר. ואע"פ שאינו יכול לומר, מ"מ יתקיים בחותמיו.

אמנם הרמב"ן, הריטב"א והר"ן חולקים וסוברים שיכול לכתוב את עדותו, וא"צ קיום חותמות.

וכעת נבוא לדון לגוף הענין, האם אילם כשר להעיד ע"י הכתב שהגט נכתב ונחתם בפניו.

ה. האם אילם יכול לכתוב עדותו

ידועה שיטת רבנו תם בכמה מקומות (עי' תוס' ב"ב מ ע"א, ד"ה "מחאה") שגזירת הכתוב "מפיהם" – ולא מפי כתבם, נאמרה רק באילם, שהוא אינו יכול להעיד "מפי הכתב". אך מי שיכול להעיד בפיו – עדותו כשרה אף מפי הכתב. אך רש"י (דברים יט, טו, ד"ה "על פ") חולק, וסובר שאסור לכתוב את העדות גם למי שאינו אילם.

ובנידון דידן – האם האילם יכול לכתוב שהגט נכתב ונחתם בפניו?

המהר"ם שיף בסוגיין הביא בזה מחלוקת. בשו"ת הריב"ש (סי' רמ) כתב שאילם אינו יכול להביא את הגט, אע"פ שיכול לכתוב "בפני נכתב ובפני נחתם", משום שצריך לומר בפיו. אמנם לפי הר"ן וסיעתו יוכל לכתוב עדותו ולא יצטרכו קיום חותמות.

והנה, בקצה"ח (סי' מו סק"ט) כתב שטעם הדבר הוא, שבאילם יש פסול הגוף. והאריך להוכיח כן מכמה מקומות. וביאר, שמסיבה זו אינו נאמן אך בעדות ראיה, כמו עדות קידושין וכדו'. וסיים: "ומקום הניחו לי להתגדר בו".

ובהמשך כתב, שאף שיש פסול הגוף באילם, מ"מ לשליחות של הבאת הגט הוא כשר. אלא, שאינו יכול לומר בפנ"נ, ולכן יתקיים בחותמיו. והקשה, שלפי דברי הריב"ש הנ"ל ש"מפי כתבם" מהני בקיום דרבנן – מדוע לא יועיל באילם "מפי כתבו"?

³ אך עכ"פ המהרש"א לא כתב זאת כדי לבאר את קושיית התוס', אלא ביאר שלפי דברי התוס' מיושבת הקושיא מדוע הגמ' לא מקשה מגופה דמתני', וא"צ להביא את דברי רב יוסף לקמן, וכדלעיל בהערה.

ויישב, שאולי החמירו בזה משום חומר דאשת איש, ודלא כדעת הר"ן שכתב שאילם כשר. עכת"ד.

אמנם יש להעיר, שכל האמור שיש באילם פסול הגוף, היינו דווקא לענין אמירת בפנ"נ. אך להבאת הגט ודאי כשר ולא דמי לחרש. וקושיית התוס' בסוגיין מדוע לא מוקמינן באילם כוונתם מדוע לא מעמידים את מסקנת הגמ' באילם, כמדוייק בלשונם "ולא בעי למימר כגון אילם" – כלומר, במקום לומר "כגון שנתנו לה כשהוא פיקח" וכו', נעמיד באילם.

ולפ"ז, המחלוקת בין תוס' ובין הרמב"ן, הריטב"א והר"ן היא, שלדעת תוס' באילם יש פסול הגוף ולכן לא יועיל שיכתוב את עדותו. אך לשיטת הר"ן וסיעתו, כיון שיכול לכתוב אין זה פסול בגופו ולכן כשר ע"י כתיבת בפנ"נ. וממילא, לשיטתם, אם יכתוב – לא יהיה צורך בקיום חותמות.

ואיכא בינייהו, בעדות קידושין או בשאר מקומות שהעדויות אינה זקוקה לאמירה דווקא.

ונראה, שיסוד מחלוקתם הוא האם קיום הוא בגדר "עדות" ממש (שיטת התוס' והריב"ש), או שהוא בגדר "גילוי מילתא" בעלמא, ולכן כשר מפי הכתב (שיטת הריטב"א, הרמב"ן והר"ן).

ו. סתירה בדעת הרמ"א

להלכה בענין "מפי כתבם", בשו"ע (ח"מ סי' כח סע"א) פסק כשיטת רש"י, שאין מקבלים עדות מפי הכתב כלל, והסכים עמו הרמ"א.

וכן לענין שטר הלוואה (ח"מ סי' מו סעי' לו) כתב השו"ע: "חתם כשהיה בריא ונשתתק, הוא אינו יכול להעיד על כתב ידו, אבל אחרים מעידים עליה".

ואילו הרמ"א שם (סע"ז), על דברי השו"ע: "באחד מחמשה דרכים מתקיים השטר... הרביעי, שיבואו עדים יעידו שזה כתב ידם של אלו" – פסק כדברי הריב"ש, וז"ל: "ויכולין להעיד עדות זה מתוך כתבם, ואינן צריכין להעיד בפייהם" (ריב"ש סימן שפב, וסימן תיג).

ומאידך, בהלכות גיטין (אה"ע סי' קמב סע"ו) השו"ע כתב: "לפיכך נתנו לה ולא הספיק לומר 'בפני נכתב ובפני נחתם' עד שנשתתק – פסול, עד שיתקיים בחותמיו", והרמ"א לא כתב על כך דבר. ולפי דבריו בסימן מו, היה צריך להשיג ולהוסיף שאילם יכול לכתוב את עדותו. ויותר מזה, שבסעיף הבא (סע"ז) פסק הרמ"א להדיא כדעת הריב"ש:

"ולכן אילם לא יוכל להביא גט, אף על פי שיוכל לכתוב 'בפני נכתב ובפני נחתם',
דצריך לומר בפיו".

ודבריו סתורן אהדדי.

ואכן, הש"ך (סי' מו סק"ז) הקשה קושיא מעין זו, וכתב:

ודוחק לחלק בין נשתתק שאינו ראוי להגיד, דהא אנן לא קי"ל הכי לעיל סימן
כ"ח סעיף י"א, אלא קי"ל דאין חילוק בין אילם לאינו אילם, דסבירא לן דמאי
דקאמר בש"ס (גיטין ע"א), דאילם פסול להעיד מטעמא ד"מפיהם" – ולא מפי
כתבם, הוא לאו דוקא אילם, אלא הוא הדין מי שאינו אילם אינו יכול להעיד
בכתב, וא"כ הוא הדין דבדרבנן אין טעם לחלק בין אילם או לא.

ולכן נשאר בצ"ע.

ז. חילוק בין 'עדות' ל'קיום'

אמנם, על פי מה שנתבאר לעיל בדברי הקצה"ח, ניתן לחלק:

אכן לענין עדות אין אנו פוסקים כשיטת ר"ת, ולכן "מפי כתבם" פסול בכל אדם,
כדברי השו"ע בסימן כח, ושם הרמ"א אינו חולק. אך לענין 'קיום' – אם מדובר
במקרה שהמביא את השטר יכול לומר – בזה הרמ"א כן נוקט כדעת ר"ת, שמפי
הכתב כשר. ולכן בסימן מו כתב שיכולים להעיד מפי הכתב, כי מדובר שם מצד קיום
השטר.

אך באילם – אף ב'קיום' א"א לקבל את עדותו מפי הכתב, שהרי בזה אף ר"ת מודה
שיש גזירת הכתוב לפסול. וכיון שהשו"ע והרמ"א פסקו כתוס', ולא כהר"ן וסיעתו,
א"כ לשיטתם באילם ישנו פסול הגוף, ולכן הוא פסול בכל מקרה.